

MALOGRAĐANI

Prevela sa francuskog
Tamara Valčić Bulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Honoré de Balzac

LES PETITS BOURGEOIS

Translation copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

Knjiga br. 6

MALOGRAĐANI

SADRŽAJ

Tamara Valčić Bulić: <i>Malograđani i Tartif novog doba</i>	9
Glava prva: Pariz koji nestaje	25
Glava druga: Lepi Tilije	33
Glava treća: Istorija jedne dominacije	40
Glava četvrta: Kolvil	49
Glava peta: Društvo gospodina i gospođe Tilije	59
Glava šesta: Jedan glavni lik.	68
Glava sedma: Istorijski portret	78
Glava osma: Završetak večeri	86
Glava deveta: Žena od četrdeset godina	94
Glava deseta: Rešenje enigme.	102
Glava jedanaesta: Čestiti Felionovi	110
Glava dvanaesta: <i>Ad majorem Theodosi gloriam!</i>	127
Glava trinaesta: Atak na Tilijeovu odborničku skromnost	136

Glava četrnaesta: Dve ljubavne scene	147
Glava petnaesta: Bankar siromaha	157
Glava šesnaesta: Kako je osvojena Brižit	167
Glava sedamnaesta: Teodozova vladavina.	177
Glava osamnaesta: Đavoli protiv đavola	186
Glava devetnaesta: Među pravnim zastupnicima . . .	196
Glava dvadeseta: Nevaljalstva grlica	207
Glava dvadeset prva: Jedna Serizeova mušterija	218
Glava dvadeset druga: Teškoće na koje se nailazi i u najlakšoj krađi	229
<i>O autoru</i>	239

Malograđani i Tartif novog doba

Doba malograđana

Roman *Malograđani* (*Les Petits Bourgeois*) prikazuje tipične predstavnike francuskog građanskog društva iz doba Julske monarhije, doba u kojem trijumfuje buržoazija. Već su Francuska revolucija i Prvo carstvo razvlastili aristokratiju i omogućili napredovanje na društvenoj lestvici ambicioznim i sposobnim pojedincima iz nižih društvenih slojeva. Uprkos tome što je Napoleonov pad vratio na vlast dinastiju Burbona, koja je, u periodu poznatom u istoriji kao Restauracija (1814–1830), rehabilitovala plemstvo željno povratka na staro, uspon građanstva nije se mogao zaustaviti. Uostalom, taj režim nije dugo trajao jer je postepeno ukidao mnoge slobode stečene u prethodnim revolucionarnim prevratima, te je srušen u julu 1830, u ustanku poznatom kao Julska revolucija. Tako otpočinje Julska monarhija (1830–1848), na čije čelo dolazi Luj-Filip Orleanski, predstavnik mlađe grane burbonske dinastije, poznatiji kao „kralj-građanin“. Upravo je to doba intenzivnog razvoja i privrednog napretka zemlje,

praćenog daljim propadanjem plemstva, ali i nezapamćenim bogaćenjem buržoazije koja u isto vreme osvaja i vlast. Taj privredni napredak pak odlikuju bezobzirno špekulisanje, razni oblici korupcija, prevara i drugih načina nepoštenog zgrtanja novca, brojne afere. Novac postaje vrhovni zakon, te mnogima i životni cilj.

Pojam „buržoazija“ u XIX veku obuhvata jedan ipak heterogeni sloj – krupnu buržoaziju koja grabi ka vrhu, srednju klasu i najzad sitnu buržoaziju na samom dnu te lestvice, na sredokraći između srednje klase i proletarijata. Ovaj sloj sitne buržoazije u stalnom je previranju i neizvesnosti – čine ga sitni činovnici, zanatlije, učitelji, lekari – a mnogi među njima nastoje da se izdignu iznad svog položaja. Zanimljivo je takođe etimološko značenje reči – imenice i prideva *bourgeois*; izvedena iz imenice *bourg*, u značenju „grad, varoš“, ta reč datira još iz XII veka i u početku je označavala, bez ikakvog negativnog predznaka i pejorativnog značenja, „građanina“, stanovnika grada. Pojam *petit bourgeois*, međutim, koji bi se na srpski mogao prevesti dvojako, kao „pripadnik sitne buržoazije“ ili kao „malograđanin“, već od XVII veka u francuskom jeziku postaje sinonim za čoveka slabog obrazovanja, uskih intelektualnih vidika, a pri tome čiftinskog i licemernog ponašanja. Prema istorijskim izvorima, a Balzak u svojim romanima i sam pruža izuzetno značajno svedočanstvo o ovom sloju, sitna buržoazija svoje bogaćenje ostvaruje prvenstveno ulaganjem u nekretnine i ubiranjem renti, ali ostaje skućena u svojim znanjima i pogledima na život. Upravo je ta sitna buržoazija možda i glavni predmet Balzakovog podsmeha i kritike u mnogim njegovim delima, iako on ne štedi ni druge. Tokom XIX veka, drugi francuski pisci i pesnici, od Igoa, Flobera, sve do Bodlera, razviće svojevrstu „mržnju prema građaninu“, ne

uvek nužno onom „malom“, ali za sve njih građanin ostaje oličenje osrednjosti i praznoslovlja.

Ljudska komedija

Svojim monumentalnim delom Balzak je izvršio pravu romanesknu revoluciju u francuskoj književnosti XIX veka. Odbacivši klasicistički akademizam, a od romantizma uzimajući samo ono što smatra značajnim za sprovođenje u delo sopstvenih ideja i umetničkih zamisli, on se posvećuje izgradnji romanesknog sveta koji treba da predstavi, što tačnije i detaljnije, celo jedno društvo, koristeći svoj dar za posmatranje, kao i svoju izuzetno bujnu maštu. S tom namerom on neumorno piše romane, novele, priče, a postupkom ponovnog pojavljivanja likova iz dela u delo sve objedinjuje u celinu, danas poznatu kao *Ljudska komedija*.

Ideju ponovnog pojavljivanja ličnosti* Balzak je osmislio još tridesetih godina XIX veka, u vreme objavljivanja romana *Evgenija Grande* (1833) i *Čiča Gorio* (1835). Naziv za ovu svoju ambicioznu zamisao, ili, kako sam kaže, za „veliku zgradu koju ću sam podići od ovog kamenja“ (Milačić 1949: 70), Balzak smišlja tek 1841. i pominje ga u jednom pismu gospođi Hanskoj; ** naredne, 1842. godine, objavljuje Predgovor *Ljudskoj komediji*, u kojem najavljuje „dramu sa tri do četiri hiljade ličnosti koje predstavljaju jedno društvo“, ističući da je pronašao „sistem podesan za ostvarenje svog

* Zadržavamo ovde termin „ličnosti“, umesto „likovi“, kako bi bilo prirodno kada su u pitanju likovi iz romana, ne samo zato što citiramo Milačićev prevod već i zato što Balzak stvara *svoj svet*.

** Balzak, naime, ima i druge ideje, a posebno se ističe naziv *Društvene studije* (*Études sociales*) još iz 1834.

dela“ (Balzak 1984: 41). Izbor naslova za celokupnu zamisao ukazuje ne samo na Dantea i njegovu *Božanstvenu komediju*, te na dramu kao žanr, već i na Balzakovu nameru da u svojim romanima prikaže raznovrsna dramatična zbivanja u društvu.

U ovom čuvenom predgovoru pisac ukazuje na to da je njegova analiza društva i ljudskih karaktera inspirisana učenjima prirodnjaka Žofroa Sent Ilera (*Geoffroy Saint-Hilaire*, 1772–1844), kome je nekoliko godina ranije posvetio roman *Čiča Gorio*. Prema učenjima ovog zoologa evolucionističkih shvatanja, životinje poprimaju različite oblike i granaju se u različite vrste u zavisnosti od sredine u kojoj žive, a to se u velikoj meri može primeniti i na ljudsko društvo. U ljudskom društvu raznovrsnost je ipak veća, jer u njemu vladaju ne samo prirodni već i društveni zakoni, okolnosti i slučajnosti; pritom je čovek, za razliku od životinja, u stanju da izrazi svoju misao i poseduje narav jedinstvenu u odnosu na sve druge, pa je borba između društvenih vrsta složenija nego ona između životinjskih. Stoga Balzak namerava da prikaže i popiše ljudske poroke i vrline, čovekove strasti, društvene događaje, te da oslika karaktere i stvori njihove tipove; sam zaključuje da mu „ogromnost plana koji obuhvata istovremeno istoriju i kritiku društva, analizu njegovih bolesti i pretresanje njegovih načela“ omogućava da svoje delo nazove *Ljudska komedija*. U svem tom slikanju i prikazivanju, neprocenjivu važnost za buduće delo, kako sam njegov pisac kaže, imaju tri elementa: muškarci, žene i stvari.

Pored veze sa prirodom i životinjskim svetom, a zatim i sa pozorištem, valja pomenuti značaj koji Balzak pripisuje istoriji onako kako je shvata. Osvrćući se na veličinu Valtera Skota, koji kao autor istorijskih romana kroz pojedinačne likove prikazuje istorijsku epohu, Balzak izražava želju da

bude poput njega, da postane Valter Skot savremenog doba, da rekonstruiše celu istoriju, da „oživi i pokrene čitav jedan zamišljeni svet“ smeštajući ga u realne okvire francuskog društva. On, naime, smatra da je filozofska vrednost književnosti jednaka onoj koju ima istorija. Stoga se pisac neretko izjednačava sa istoričarem, jer upravo on, smatra Balzak, najbolje može da naslika istoriju naravi društva u kojem živi.

Balzak je *Ljudsku komediju* podelio na tri velike celine, nazvane „studije“: *Studije naravi*, *Filozofske studije* i *Anali-tičke studije*.^{*} *Studije naravi*, koje su i najbrojnije, dodatno su podeljene na manje celine, scene: *Scene iz privatnog, provincijskog, pariskog, političkog, vojničkog i seoskog živo-ta*. Balzakova *Ljudska komedija* zaista je ogromna: iako je pisac nameravao da napiše čak sto trideset sedam dela,^{**} ona sadrži oko devedeset romana, novela, priča i esejističkih spisa. Ponovno pojavljivanje likova u različitim romanima omogućava Balzaku da produbi njihove karaktere, dopu-ni i zaokruži njihove životne priče, te tako sačini njihove više ili manje koherentne biografije i stvori *svoju* potpuno uverljivu stvarnost.

Malograđani: psihološki roman ili društvena satira?

Za Balzakom je ostalo nekoliko nezavršenih dela: romani *Poslanik iz Arsija* i *Seljaci*, razni nacrti kraćih i dužih tek-stova, kao i roman *Malograđani*. Za nepuna tri meseca, od decembra 1843. do februara 1844, Balzak je napisao dvadeset

^{*} Ove poslednje sadrže samo jedno delo, *Fiziologiju braka*.

^{**} To potvrđuje katalog *Ljudske komedije* koji je Balzak sastavio 1845. godine. U katalog je uneo i započeta i planirana dela.

dve glave, razmotrio s izdavačem različite naslove za svoj roman i odlučio se za ovaj sadašnji,* a zatim stao. Romanu *Malograđani* vratio se još jednom, nekoliko godina kasnije, 1848. godine, u želji da ga adaptira za scenu, no taj pokušaj ne daje nikakav rezultat. Roman posthumno, 1855. godine, objavljuje Balzakova udovica gospođa Hanska, uz nastavak koji je na njen zahtev napisao izvesni Šarl Rabu (*Charles Rabou*), Balzakov prijatelj, koji je inače napisao i nastavak romana *Poslanik iz Arsija*.

U prepisci s gospođom Hanskom, kojoj uostalom i posvećuje svoj budući roman, pisac najavljuje izvanredno i novatorsko delo, u kome će glavnu ulogu igrati jedan savremeni Tartif, „Tartif demokrata i filantrop“.** On dakle više nije bogomoljac – iako je Teodoz, Balzakov Tartif, po sopstvenim tvrdnjama i veoma pobožan – već advokat siromašnih, i sam navikao na odricanja i bedu. Balzakova namera pritom nije da prikaže „licemera samo u jednoj situaciji, trijumfu“, već da, naprotiv, oslika i ono što je tom trijumfu prethodilo, odnosno „modernog licemera na delu“. Teodoz de la Pejrad, „kameleonsko biće“, kako ga definiše sam pisac, ipak nije glavni, već samo „jedan glavni lik“*** romana, jer scenu podjednako s njim deli nekolicina prikazanih malograđana.

* Prethodno je Balzak za roman razmatrao još i nazive *Pariski građani*, kao i *Pariski malograđani*, ali se na kraju odlučio za univerzalniji i kraći naziv.

** Za Balzaka su „demokrata“ i „filantrop“ negativne odrednice: kako se može videti iz romana, demokratija na funkcije dovodi potpuno nesposobne ljude (Tilije), a filantropija je negativna pojava u društvu jer samo umiruje savest davalaca i podstiče njihov egocentrizam, a pri tome nije istinski efikasna.

*** Naziv šeste glave romana, u kojem je određenje „jedan“ neuobičajeno, jasno ukazuje na Balzakovu svest o značaju malograđana kao junaka romana.

Početna Balzakova namera bila je da roman uvrsti u *Scene iz privatnog života* pod naslovom *Modest*. To je bilo prvobitno ime devojke za udaju, koje bi se moglo prevesti kao „skromna“; njeno ime kasnije je preinačeno u Selest, „nebeska“, „božanska“, dok je njen glavni udvarač Feliks Felion – „srećković“. Uvidevši da je njegov glavni lik u započetom romanu u stvari buržoazija, odnosno malograđani, te da društvena satira, humoristički obojena, dobija sve više mesta, pisac odlučuje da roman preimenuje i daje mu njegov konačni naziv; pri tome, budući roman umesto u *Scene iz privatnog života*, u kojima se bavio „detinjstvom, mladošću i njenim greškama“, Balzak smešta u *Scene iz pariskog života*, koje „pružaju sliku sklonosti, poroka i svih razuzdanosti koje izazivaju naravi svojstvene prestonicama u kojima se susreće istovremeno dobro i krajnje zlo“ (Balzak 1984: 50).

Inspiraciju za satirično prikazivanje malograđanskog društvenog sloja Balzak donekle nalazi u vrsti publikacija koje nose pseudonaučni naziv „fiziologije“, a koje su u stvari humoristički i satirični portreti određenih društvenih tipova. Tridesete i četrdesete godine obeležene su modom ovih ilustrovanih publikacija.* I sam Balzak je u istom duhu napisao i objavio 1841. godine *Fiziologiju činovnika* (*Physiologie de l'employé*), kao i jednu *Monografiju rentijera* (*Monographie du rentier*) u kojoj je šaljivo opisao razne tipove malograđana rentijera. On tu, oponašajući metodu prirodnih nauka, rentijere prvo deli u vrste i podvrste, nadevajući im različita imena (Neženja, Kolekcionar, Filantrop, Čutljivac i

* Takvih publikacija ima približno sto dvadeset, a mogu se uvrstiti u ono što Valter Benjamin u svom eseju „Pariz XIX veka“ (1935) naziva „panoramskom književnošću“. One su se inače kupovale na ulici, bile su jeftine i namenjene lakoj zabavi. Neki od naziva su *Fiziologija građanina*, *Fiziologija rogonje*, *Fiziologija šaljivdžije* i drugi (Sieburth 1985: 42).

slično), zatim opisuje njihove navike, stil oblačenja, držanje, a naročito način na koji provode vreme: oni vreme troše na besmislene, nekorisne, suvišne radnje; dokoličare hodajući pariskim ulicama, a svet oko sebe ljubopitljivo posmatraju ne razumevajući ništa. Poneki odlomak iz oba dela Balzak je uneo u roman *Malograđani*, upotrebivši ih za portretisanje nekih likova; pomenimo samo Feliona, „taj model malograđanina“ koga zanimaju radovi po Parizu i koji je satima mogao da stoji gledajući kako ruše neku zgradu, „a kada bi kamen pao, odlazio bi srećan poput akademika zbog propasti neke romantičarske drame“ (glava peta).

Većina likova iz romana *Malograđani* pojavljuje se i u romanu *Činovnici* (*Les Employés*, 1844),* u kojem su prikazane spletki i afere u ministarstvu finansija u doba Restauracije, petnaestak godina pre početka *Malograđana*. Glavni likovi ovog romana su šef jednog odeljenja ministarstva, g. Raburden i njegova žena, dok su Tilije, Kolvil, Minar, Felion, Ditok, Bodoaje i drugi, kao činovnici zaposleni u ministarstvu, tek ovlaš skicirani zajedno sa svojim porodicama. U *Malograđanima*, međutim, ovi ovlaš skicirani likovi dobijaju punoću i individualnost: Tilije i Kolvil, najbolji prijatelji, u biti veoma različiti po temperamentu i karakteru, postaju burleskni Orest i Pilad tog društva. Neki sporedni likovi u *Malograđanima*, recimo knjižar Barbe ili zelenaš Serize, pojavljuju se i u drugim Balzakovim delima (obojica, između ostalog, u *Izgubljenim iluzijama*), a oni koji su pak ovde samo pomenuti, kao mladi lekar Oras Bjanšon** ili pokojni sudija Popino, prisutniji su u *Ljudskoj komediji*, neki čak izrazito.

* Prva verzija ovog romana izašla je nekoliko godina ranije, pod naslovom *Nadmoćna žena* (*La Femme supérieure*, 1838).

** Oras Bjanšon je ličnost koja se u *Ljudskoj komediji* najčešće pojavljuje, čak pedesetak puta.

Radnja romana odvija se 1839. i 1840. godine, u doba Julske monarhije; iako čitalac događaje prati hronološki,* autor povremeno osvetljava karakter i prošlost značajnijih likova. Svi likovi u romanu kreću se u prilično ograničenom prostoru, delu Latinske četvrti koja je u više navrata bila pozornica dešavanja u Balzakovim romanima, a koja je za njega samo još jedan dokaz propadanja Pariza jer iz nje malograđani istiskuju staru buržoaziju. Pored opisa gradske četvrti, posebnu pažnju Balzak posvećuje slikanju kuća i prostorija u kojima njegovi likovi žive, kao i njihovog načina odevanja i celokupnog fizičkog izgleda. Sve su to signali koji omogućavaju čitaocu da bolje upozna opštu atmosferu i mesto u društvu koje zauzimaju njegovi junaci i da i preko toga pronikne u njihove temperamente i karaktere, njihova osećanja, problematičnu moralnost i htenja. Stoga je već opis kuće porodice Tilije veoma upečatljiv, pošto u njoj vlada sveopšti nesklad između nekadašnje veličine iz doba njenih davnašnjih vlasnika i neukusa novih stanara koji su uspeli samo da naruše harmoniju i eleganciju, da kuću nagrde.

Okosnicu radnje romana predstavljaju delanja mladog i veoma siromašnog advokata Teodoza de la Pejrada. U želji da se obogati, on za svoje žrtve bira malograđansku porodicu Tilijeovih, bračni par malograđana i staru devojkicu, muževljevu sestru, glavu te porodice bez dece. Ovaj mladi advokat svojim dodvoravanjem i licemerstvom, svojim lukavstvima i finansijskim mahinacijama želi da se domogne njihovog

* Zdanje *Ljudske komedije* zapravo je nastajalo nechronološki: Rastinjak u *Šagrinskoj koži* (1831) već je stekao iskustvo i uronjen je u pariski život, dok je u romanu *Čiča Gorio* (1835) tek siromašni student koji želi da se probije u pariskoj džungli. Kako kaže Bitor, delovima *Ljudske komedije* „gotovo možemo pristupiti kojim hoćemo redom, tako da će svaki čitalac prokrciti u svetu *Ljudske komedije* drugačiju stazu“ (Bitor 2004: 8).

bogatstva i oženi bogatom naslednicom, Kolvilovom, a u stvari Tilijeovom vanbračnom kćerkom. Tom naumu protiv se drugi pretendenti na ruku devojke, a on sam u svojim poduhvatima za ortake ima ljude sumnjivih moralnih kvaliteta koji istovremeno pletu svoje mreže oko njega. Do daljeg usložnjavanja već dosta zamršene radnje dolazi na samom kraju, u času kada se čini da je Teodoz odneo pobeđu kako nad svojim zlim saveznicima tako i u kući Tilijeovih. Pisac uvodi sasvim novu radnju i likove koji po svoj prilici svojim delanjem treba dalje da utiču na (ne)ostvarivanje Teodozovih planova, sudbinu Tilijeovih i Selest Kolvil, ali se roman nažalost tu prekida.

Teodoz de la Pejrad, Tartifov rival, pravi je umetnik, glumac *par excellence*. Balzak, koji je inače nameravao da prvi deo romana nazove „Veliki umetnik“, odlaže Teodozovo pojavljivanje u društvu, da bi zatim, kada se pojavi, Teodoz postao centar svih događanja kod Tilijeovih i u drugim malograđanskim porodicama, u toj meri da gotovo nema događaja u kojem on ne sudeluje. Teodoz predstavlja tip ariviste – iako je poreklom plemić – poput Rastinjaka i Lisjena de Ribamprea, čuvenih likova arivista *Ljudske komedije*, od kojih je umnogome različit. Iako je, kao i oni, došljak iz provincije, pri tome u Julskoj monarhiji kao plemić u potpunosti lišen svojih „prirodnih“ prava, njegove su ambicije niske, vezane isključivo za novac i materijalno blagostanje, a ne za nekakva intelektualna ili politička stremljenja. Pri tome, on se služi nečasnim sredstvima: uhodi i prisluškuje, kuje zavere, daje lažna obećanja. Ipak, on je umetnik u svemu tome, izuzetna ličnost kakve Balzak ceni, makar i u zlu, jer je u stanju da savršeno vlada sobom, da kontroliše svoje držanje, svoje reči, svoje izraze lica. Pored analize Teodozovog lika, pisac daje i tananu psihološku studiju određenih

tipova ličnosti, kao što je škrta usedelica puna obožavanja prema bratu, ostarelom „lepotanu“, spremna na sve kako bi njega učinila uspešnim i srećnim, ili udata žena trajno nesrećna u braku, bilo da zbog toga kopni ili da, naprotiv, traži izlaz u preljubi i drugim lakim zadovoljstvima.

No, pored toga što je analitičar ljudske duše, Balzak je pre svega analitičar i kritičar društva koje ga okružuje, i pruža nam satiričnu ali i humorističnu sliku nižeg građanskog sloja u usponu. Podsetimo da je u predgovoru *Ljudske komedije* najavio „analizu društvenih bolesti“, koju sprovodi i u ovom romanu: malograđani su bezobzirni i pokvareni u trgovanju, o čemu najubedljivije svedoči način na koji se bogati Minar; ni Brižit nema sasvim jasna shvatanja o čestitosti kada je u pitanju njena lična korist; u ministarstvu kao i u budućoj političkoj karijeri bezvrednost i neznanje su glavne preporuke za Tilijeovo napredovanje; on postiže uspehe samo u nevažnim i trivijalnim stvarima, naočito je, izvanredno igra bilijar, pleše, iseca siluete, peva romanse; već pomenuti Minar je „kao naduvena žaba“, izgovara fraze i opšta mesta u uverenju da je vispren, a nema sopstveno mišljenje ni o čemu, kao uostalom ni drugi malograđani, jer svi oni samo „igraju uloge antičkog hora. Oni plaču kada se plače, smeju se kada se treba smejati“. Konačno, uz sve te osobine, malograđani su naivni i ranjivi, jer se u svom neznanju i osrednjosti kao muve hvataju u mrežu koju im postavlja Teodoz.

Sva ta ponašanja i osobine, kako smatra Balzak, ukazuju na određena zla u društvu: galopirajući individualizam i prekomernu demokratizaciju društva, propadanje porodičnih i drugih vrednosti. Bez obzira na nemalu Balzakovu konzervativnost – on je po uverenjima bio monarhista i katolik – ne može se poreći da zahvaljujući svom poznavanju ljudske

prirode i posmatranju društva i u ovom romanu vrhunski razotkriva ljudske manjkavosti i smešne i ružne strane, ili drugačije rečeno – društvenu komediju.

Nastavak *Malograđana*

Kako je već napomenuto, Šarl Rabu napisao je nastavak romana, dvostruko duži od Balzakovog teksta. On je romanu podario i relativno srećan rasplet: na samom kraju Balzakovog romana srećemo izvesnog tajanstvenog starca Di Portaja (pravo ime Koranten), bivšeg policajca i nekadašnjeg saradnika i prijatelja Teodozovog umrlog strica, koji vodi brigu o Lidi, Pejradovoj vanbračnoj kćerci. Lidi je izgubila razum nakon otmice i silovanja u jednoj javnoj kući u koju ju je, kako bi se osvetio njenom ocu, takođe policajcu, odveo nekadašnji robijaš Votren,* što je događaj iz završnice romana *Sjaj i beda kurtizana*.

To je polazna tačka za Rabuov nastavak. Lidi je usled niza zamršenih okolnosti naslednica svega što je stari Pupilije skrivao u svom ćumezu. Saznavši za Teodozove planove o ženidbi, Di Portaj, koji želi da se Teodoz oženi svojom rođakom Lidi, čini sve da advokata posvađa sa Tilijeovima, u njihovo društvo uvodi likove koji Teodozu neprestano nanose štetu, pravnim sredstvima ugrožava Tilijeovu kandidaturu na mesto odbornika, okreće Tilijeja protiv Teodoza

* Veoma značajan lik u Balzakovom svetu, čiju sudbinu pratimo u tri njegova romana: *Čiča Gorio*, *Izgubljene iluzije* i *Sjaj i beda kurtizana* u kojima pritom nosi različita imena (Žak Kolen, Karlos Herera, Votren). Pored toga što je jedan od glavnih junaka ova tri romana, Votren je predmet i jednog eponimnog pozorišnog komada koji je Balzak napisao i postavio na scenu 1840. godine, bez mnogo uspeha.

obelodanjivanjem nekih njegovih mahinacija. Na kraju se Teodoz, nevoljno, suočava s Di Portajem, koji mu ne samo nudi brak s Lidi već želi da ga vrbuje kao policijskog službenika. Teodoz na kraju pristaje, sreće Lidi, koju je, ne znajući tada ko je ona, i sam u prošlosti obeščastio u javnoj kući; taj susret je spasonosan jer se Lidi razum vraća, Teodoz se pokaje i njihov brak se ostvaruje. Feliks Felion pak, iako naučnik i član Akademije jer je pronašao jednu zvezdu, postaje pobožan i stupa u brak sa Selest Kolvil. Poslednje Teodozove reči u Rabuovom nastavku odnose se na malograđane, „u njima je vitalna snaga našeg korumpiranog društva“, dok mu Di Portaj s podsmehom uzvraća da društva odumiru, a da je „policija večna“.

Bez obzira na to što se Balzakovi romani uglavnom ne odlikuju srećnim raspletom, zbog čega su mnogi proučavaoci njegovog dela rezervisani prema Rabuovom završetku, može se reći da on u izvesnom smislu vaspostavlja pravdu, naročito kada se ima u vidu da u predgovoru *Ljudskoj komediji* pisac ističe: „Dela za osudu, prestupi, zločini, od najlakših do najtežih, uvek su [...] kažnjeni od strane ljudi ili boga, javno ili tajno.“

Kratka bibliografija

Andréoli M. (2016). *Petite bourgeoisie, grandes infamies*. Paris: Presses Universitaires de la France, *L'Année balzacienne*, n° 17, 241–276.

De Balzak O. (1984). Predgovor *Ljudskoj komediji*, prev. Dušan Milačić u: *O realizmu*, izbor, predgovor i priređivanje Aleksandar Ilić, Beograd: Prosveta – Nolit – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 38–51.

Bitor M. (2004). *Balzak i stvarnost*, prev. Dana Milošević, u Balzak, *Izgubljene iluzije*, prev. Jelisaveta Marković, Podgorica: Mediasat Group, Biblioteka Vijesti, 5–15.

Buisine A. (1977). *Sociomimésis: Physiologie du petit-bourgeois, Romantisme*, n° 17–18, Le bourgeois, 44–55.

Milačić D. (1949). *Balzak, život i rad*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Picard R. (2019) [1971]. Predgovor u: Honoré de Balzac, *Les Petits Bourgeois*. Paris: Classiques Garnier, I–XLIX.

Sieburth R. (1985). *Une idéologie du lisible: le phénomène des 'Physiologies'*, traduit par Chantal de Biasi, *Romantisme*, n° 47, 33–60.

Tamara Valčić Bulić

Konstans-Viktoari

Evo, gospodo, jednog od onih dela koja naiđu, ne zna se odakle, u misao i koja se autoru dopadnu pre nego što može predvideti kako će ih primiti publika, taj veliki sudija trenutka. Gotovo siguran u vaše razumevanje moje naklonosti, posvećujem vam ovu knjigu: zar ne treba da vam pripada kao što je nekada desetak pripadao Crkvi, u spomen na Boga koji čini da sve niče, sve zri, i na njivama i u umu?

S nekoliko ostataka gline koje je Molijer ostavio u podnožju svoje kolosalne statue Tartifa, ovde se barata pre smelom no spretnom rukom; ali na kolikom god rastojanju ostajem od najvećeg komediografa, biću zadovoljan što sam upotrebio te mrvice pokupljene na proscenijumu njegovog komada, pokazujući modernog licemera na delu. Razlog koji me je najviše ohrabrio u ovom teškom poduhvatu bio je što je on lišen svakog pitanja vere, koje je moralo biti uklonjeno zbog vas, tako pobožne, i zbog onoga što je jedan veliki pisac nazvao ravnodušnošću u stvarima vere.

Neka dvostruko značenje vaših imena bude proročanstvo za knjigu!

Blagoizvolite videti ovde izraz duboke zahvalnosti onoga ko se usuđuje nazvati se najodanijim od vaših slugu,

C. De Balzak

GLAVA PRVA

Pariz koji nestaje

Obrtaljka Sen-Žan, čiji je opis u svoje vreme delovao dosadno na početku studije po imenu *Dvostruka porodica* u *Scenama iz privatnog života*, ta bezazlena pojedinost iz starog Pariza sada postoji samo kao zapis. Izgradnja gradske večnice, onakve kakva je danas, zbrisala je celu jednu četvrt.

Godine 1830. prolaznici su i dalje mogli videti obrtaljku naslikanu na firmi jednog trgovca vinom, ali kuća je otad srušena. Podsetiti na tu delatnost, zar to ne znači najaviti drugu iste vrste? Avaj! Stari Pariz nestaje zastrašujućom brzinom. Tu i tamo, u ovom delu pojaviće se čas jedan tip srednjovekovnih kuća, kao što je ona opisana na početku *Mačke koja se lopta*, a čijih nekoliko primeraka i dalje postoji, čas kuća u kojoj je stanovao sudija Popino, u Ulici Fuar, primerak arhitekture stare buržoazije. Ovde ostaci Fulbertove kuće; tamo, cela dolina Sene iz doba Šarla IX. Kao novi *Old Mortality*, zašto hroničar francuskog društva ne bi spasio ove neobične tragove prošlosti kao onaj starac Valtera Skota što je sređivao grobove? Doista, već otprilike deset godina, vapaji književnosti nisu uzaludni: svojim

cvećem umetnost počinje da prikriva odvratne fasade onoga što se u Parizu naziva *rentabilnim kućama*, a koje jedan od naših pesnika veselo poredi s komodama.

Napomenimo ovde da osnivanje opštinske komisije *Del ornamento*, koja u Milanu nadgleda arhitekturu fasada okrenutih ulici, a kojoj je svaki vlasnik dužan da podastre svoj plan, datira iz dvanaestog veka. I zaista, ko se u toj lepoj prestonici nije uverio u uticaj ljubavi građana i plemića prema svom gradu, dok se u njemu divio građevinama punim karaktera i samosvojnosti?... Ogavno, neobuzdano špekulisanje, koje iz godine u godinu menja propisan broj spratova, sabija ceo stan na prostor koji je nekada zauzimao samo salon, ukida vrtove, neizbežno će uticati na pariske običaje. Uskoro će se morati živeti više napolju nego unutra. Gde je sveti privatni život, gde sloboda u sopstvenom domu? Pa, ona počinje s pedeset hiljada franaka rente. Ipak, malo je milionera koji sebi dozvoljavaju luksuz malog dvorca, ograđenog dvorištem prema ulici, a od radoznalosti javnosti zaštićenog senovitim vrtom.

Izjednačavajući bogatstva, član Zakonika koji uređuje nasledstva proizveo je one falanstere od lomljenog kamena u kojima stanuje trideset porodica, a koji donose sto hiljada franaka rente. Stoga će se za pedeset godina moći izbrojati kuće poput onih u kojoj je, u trenutku u kome počinje ova priča, porodica Tilije; zaista neobična kuća, koja zaslužuje čast da bude tačno opisana, makar da bi se nekadašnja buržoazija uporedila s današnjom.

Položaj i izgled kuće, okvira ove slike običaja, odišu uostalom mirisom sitne buržoazije, koji može privući ili odbiti pažnju, u zavisnosti od navika svakog pojedinca. Najpre, kuća Tilije nije pripadala ni gospodinu, ni gospođi, već gospođici Tilije, starijoj sestri g. Tilijea. Ta kuća, koju je u prvih šest

meseci što su usledili posle revolucije 1830. stekla gospođica Mari-Žan Brižit Tilije, punoletna devojka, smeštena je negde na sredini Ulice Sen Dominik d'Anfer, s desne strane kada se ulazi iz Ulice Anfer, tako da je glavna zgrada u kojoj stanuju Tilijeovi, između dvorišta i vrta, okrenuta prema jugu.

Postepeno premeštanje pariskog stanovništva na padine desne obale Sene i njegovo napuštanje leve obale već je dugo nanosilo štetu prodaji imanja u takozvanoj Latinskoj četvrti, kada je, iz razloga koji će biti ispričani povodom karaktera i navika g. Tilijea, njegova sestra rešila da kupi jednu zgradu: ona ju je dobila za beznačajnu sumu od četrdeset šest hiljada franaka za glavnu zgradu; pomoćne zgrade stajale su šest hiljada franaka; ukupno, pedeset dve hiljade franaka. Podroban opis imanja, sačinjen u stilu oglasa, i rezultati dobijeni zahvaljujući marljivosti g. Tilijea objasniće na koje su načine tolika bogatstva narasla u julu 1830, dok su tolika druga propadala.

Prema ulici, fasada kuće bila je od lomljenog kamena i premazana krečom, neravna od vremena i izbrazdana zidarškom kukom ne bi li izgledala kao da je od klesanog kamena. Ovakvo pročelje toliko je uobičajeno u Parizu i tako ružno da bi grad trebalo da daje premije vlasnicima koji grade od kamena i ukrašavaju nove fasade. To sivkasto pročelje, na kojem je bilo probijeno sedam prozora, izdizalo se na tri sprata, a završavalo se mansardama prekrivenim crepom. Vrsta i stil ulazne kapije, velike i čvrste, ukazivali su na to da je glavna zgrada prema ulici sagrađena u doba Carstva, na taj način da bi se koristio jedan deo dvorišta prostrane i stare kuće, u doba kada je četvrt Anfer uživala izvesnu popularnost.

S jedne strane nalazio se vratarov stan, a s druge se otvaralo stepenište te prve kuće. Dve glavne zgrade, prislonjene uz susedne kuće, nekada su služile kao šupe, konjušnice,

kuhinje i nužnici za kuću u dnu; ali od 1830. one su pretvorene u radnje.

Desnu stranu iznajmljivao je jedan trgovac papirom na veliko, po imenu g. Metivje nećak; levu stranu knjižar po imenu Barbe. Kancelarija svakog od trgovaca prostirala se iznad njihovih radnji, knjižar je bio na prvom, a trgovac hartijom na drugom spratu kuće okrenute ulici. Metivje nećak, mnogo više knjižarski posrednik nego trgovac, i Barbe, mnogo više zajmodavac nego knjižar, imali su te prostrane radnje kako bi u njima slagali, jedan tabake hartije kupljene od ubogih proizvođača, a drugi izdanja dela data u залог za zajmove koje je davao.

Knjižarski kobac i papirnički som živeli su u velikoj slozi, a njihovi poduhvati, lišeni one živosti koju zahteva trgovina na malo, dovodili su malo kola u to dvorište obično tako mirno da je nastojnik bio prinuđen da čupa travu u udubljenjima između kamenih ploča. Gospoda Barbe i Metivje, kako su ovde jedva bili u kategoriji statista, upriličili bi poneku retku posetu svojim stanodavcima, i redovnost u plaćanju kirije svrstavala ih je među dobre stanare; važili su za veoma čestite ljude u očima društva Tilijeovih.

Što se tiče trećeg sprata prema ulici, on se sastojao iz dva stana: u jednom je stanovao g. Ditok, pisar mirovnog suda, nekadašnji službenik u penziji, redovni gost salona Tilijeovih; u drugom, junak ove Scene:* stoga se on zasad mora zadovoljiti određivanjem visine njegove kirije, sedamsto franaka, i položajem koji je zauzeo usred mesta zbivanja, tri godine pre trenutka u kome će se zavesa dići nad ovom porodičnom dramom.

* Balzak pravi aluziju na unutrašnju organizaciju *Ljudske komedije*: izdelio ju je na *Studije*, a *Studije* na *Scene*. Videti predgovor. Sve napomene u knjizi su prevoditeljki.

Pisar, pedesetogodišnji momak, stanovao je u jednom od dva stana na trećem spratu, onom većem; imao je kuvaricu, a njegova kirija iznosila je hiljadu franaka. Dve godine posle kupovine, gospođica Tilije zaradila je sedam hiljada dvesta franaka od kuće koju je prethodni vlasnik bio opremio šalonima, renovirao unutrašnjost, ukrasio ogledalima, ne mogući ni da je proda ni da je izda, a Tilijeovi, veoma gospodski nastanjeni, kako ćemo videti, uživali su u jednom od najlepših vrtova u četvrti, čije drveće je pravilo senku u pustoju uličici Nev Sent Katrin.

Ta kuća, smeštena između dvorišta i vrta, izgledala je kao hir nekog građanina što se obogatilo pod Lujem XIV, nekog predsednika suda, ili kao prebivalište nekog mirnog naučnika. Izgrađena od lepog klesanog kamena, koji je vreme oštetilo, imala je izvesnu četrnaestolujevsku grandioznost (dozvolite mi ovaj varvarizam). Fasadni stubovi izrađeni su kao nosači, ukrštene crvene cigle podsećaju na zidove konjušnica u Versaju, zaobljene prozore ukrašavaju maskaroni na sredini svoda i na potprozorniku. Konačno, vrata, s malim oknima u gornjem delu kroz koja se nazire bašta i puna u donjem delu, u onom su čestitom i nevisokoparnom stilu koji je bio čest u paviljonima nastojnika kraljevskih dvoraca. Ovaj paviljon s pet prozora izdignut je dva sprata iznad prizemlja i ističe se krovom na četiri vode koji se završava vetrokazom, a u njega su ugrađeni veliki lepi dimnjaci i okrugli prozori. Možda je ovaj paviljon ostatak nekog velikog dvorca; ali pošto su proučeni stari planovi Pariza, nije nađeno ništa što bi potvrdilo ovu pretpostavku; uostalom, vlasnički list gospođice Tilije otkriva da je vlasnik u vreme Luja XIV bio Petito, slavni slikar na emajlu, koji je to imanje dobio od predsednika Lekamija. Možda je predsednik boravio u tom paviljonu dok se gradio njegov čuveni dvorac u Ulici Torinji.

Sudstvo i Umetnost takođe su, dakle, prošli ovuda. Ali pored toga, kakva li je velika saglasnost između potreba i zadovoljstava uredila unutrašnjost tog paviljona! Desno, kada se uđe u četvrtastu odaju koja sačinjava zatvoreno predvorje, otvara se kameno stepenište, s dva prozora koji gledaju na vrt; ispod stepeništa se nalaze vrata podruma. Iz predvorja se ulazi u trpezariju, koja svetlost dobija iz dvorišta. Ta trpezarija sa strane vodi do kuhinje, koja se naslanja na Barbeove radnje. Iza stepeništa prostire se, s baštenske strane, predivna dugačka radna soba, s dva prozora. Prvi i drugi sprat sačinjavaju dva cela stana, a sobe za posluđu, u četvorovodnom potkrovlju, izdvajaju se okruglim prozorima. Jedna raskošna peć krasi to prostrano četvrtasto predvorje; njegova dvojna zastakljena vrata, jedna naspram drugih, šire svetlost po njemu. Ta prostorija, popločana crnim i belim mermerom, ističe se tavanicom s vidljivim gredama nekada oslikanim i pozlaćenim, ali koje su, verovatno pod Carstvom, zadobile sloj bele, jednolične farbe. Prekoputa peći nalazi se fontana od crvenog mermera s mermernim basenom. Troja vrata radne sobe, salona i trpezarije prekrivena su ovalnim ramovima čije slike čekaju na više nego neophodnu restauraciju. Stolarija je teška, ali ukrasi nisu bez ljupkosti. Salon, u potpunosti obložen drvenom oplatom, podseća na „veliki vek“ i svojim kaminom od mermera iz Langdoka, i svojom tavanicom ukrašenom u uglovima, i oblikom prozora koji su i dalje sastavljeni od malih okana. Trpezarija, u koju se iz salona ulazi kroz dvokrilna vrata, popločana je kamenom; drvenarija je sva od hrastovine, ali nije oslikana, a grozni moderni tapeti zamenili su tapiserije starih vremena. Tavanica je od kestenovog drveta s pregradama koje su sačuvane. Radna soba, koju je Tilije osavremenio, doprinosi sveopštom neskladu. Zlatna i bela boja

štukature salona tako su dobro izbledele da se umesto zlata vide samo crvene linije, dok se nekad bela, a sad požutela i ispucala boja oljuštila. Nikada latinske reči *Otium cum dignitate** nisu dobile, po mišljenju pesnika, lepši komentar od ovog plemenitog zdanja. Izgled kovane ograde gelendera na stepeništu dostojan je i sudije i umetnika; ali da bi se njihovi tragovi danas pronašli u balkonima od kovanog gvožđa na prvom spratu, u ostacima ove veličanstvene starine, potrebne su oči pesnika posmatrača.

Tilijeovi i njihovi prethodnici prilično su često obeščivali taj dragulj visoke buržoazije svojim malograđanskim navikama i izumima. Pogledajte tapacirane stolice od orahovine; sto od mahagonija prekriven mušemom; kredence od mahagonija; polovni tepih ispod stola; metalne lampe s imitacijom moarea, mali svetlozeleni tapet s crvenim obo-dom, grozne gravire u mecotinti i pamučne zavese opervažene crvenom trakom u toj trpezariji u kojoj su se gostili Petitoovi prijatelji. Zamislite dejstvo koje u salonu proizvode portreti gospodina, gospođe i gospođice Tilije, koje je uradio Pjer Grasu, slikar građanstva; stolovi za kockanje koji su u upotrebi dvadeset godina, konzole iz doba Carstva, sto za čaj koji podupire velika lira, divan od čvornovatog mahagonija tapaciran šarenim baršunom čija je osnova boje čokolade; na kaminu, s časovnikom koji predstavlja fregatu iz doba Carstva, svećnjaci s kaneliranim kracima, zavese od vunenog damasta i vezenog muslina, privezane bakarnim ukrašenim držačima... Na parketu je rasprostrt polovni tepih. U lepom dugačkom predvorju duge klupe tapacirane su baršunom, a zidovi s reljefnim slikama skriveni su ormarima iz različitih doba, pristiglih iz svih stanova u kojima su prethodno

* Lat.: „Časna dokolica“, izreka Marka Tulija Cicerona iz dela *O besedniku* (*De oratore* I, 1).

stanovali Tilijeovi. Jedna daska skriva fontanu i na nju je postavljena dimljiva lampa iz 1815. Konačno, strah, to grozno božanstvo, učinio je da se na strani okrenutoj vrtu, kao i na onoj prema dvorištu, postavi dvokrilna kapija obložena limom koja se danju sklapa uza zid a noću se zatvara.

Lako je objasniti žalosno nagrđivanje koje je ovom spomeniku privatnog života XVII veka naneo privatni život XIX veka. Na početku Konzulata, možda je neki zidarski majstor, kupac ovog malog dvorca, došao na pomisao da iskoristi zemljište s prednje strane, okrenuto prema ulici, i verovatno je srušio lepu ulaznu kapiju pored koje su bili izgrađeni mali paviljoni, koji su dopunjavali to ljupko boravište, da upotrebimo reč iz starog jezika, a spretnost jednog pariskog vlasnika utisnula je svoj žig u čelo te elegancije, kao što štampa i njene prese, fabrika i njena skladišta, trgovina i njene podružnice zamenjuju aristokratiju, staru buržoaziju, finansije i sudstvo svuda gde su oni rasprostrli svoje krasote. Kakvog li neobičnog istraživanja kao što je ono o vlasničkim listovima u Parizu! U Ulici Bataj, u nekadašnjoj kući viteza Pjera Bajara di Teraja sada je bolnica; treći stalež napravio je ulicu na mestu gde je bio Nekerov dvorac. Stari Pariz nestaje, sledeći kraljeve koji su otišli. Za jedno remek-delo arhitekture koje spase jedna poljska princeza,* koliko samo malih palata kao *Petitoova* kuća završi u rukama raznih Tilijeovih! Eto razloga koji su gospođicu Tilije učinili vlasnicom ove kuće.

* Aluzija na poljsku kneginju Izabelu Čartorisku (*Izabela Czartoriska*, 1746–1835), koja je kupila dvorac *Lamber* (*Lambert*) na pariskom ostrvu *Sen Luj* (*Saint-Louis*).